

KIRKER I HILLERØD

Præstevang kirke, der ligger i Hillerøds østlige del, på hjørnet af Tamsborgvej og Københavnsvej, er opført på en 1945 erhvervet grund, som hørte til lystejendommen »Krogen«. Kirken, der indgår i et firfløjet anlæg og er tegnet af arkitekt Holger Jensen, blev indviet 16. september 1962. Samme dag blev sognet i kirkelig henseende udskilt fra Hillerød.

H. D. Schepelern: Hillerøds kirker gennem tiderne, i Kultur og folkeminder XV, p. 34f., udgivet af Nordsjællands museumsforening 1963.

Frederiksborg Slotskirke og kirkegårdene (sml. ndf.) behandles under Lyng-Frederiksborg herred.

† HILLERØD KIRKE

Før 1585 hørte Hillerød¹ til Grønholt (Lyng-Kronborg hrd.), men dette år henvistes beboerne i Hillerød og Ølskøb til kirkerne i Herlev (Lyng-Frederiksborg hrd.) eller Tjæreby (Strø hrd.), forsåvidt de ikke var i kongens tjeneste² og havde adgang til Frederik II.s o. 1562 fuldendte slotskirke (Lyng-Frederiksborg hrd.). 1602 billigede Christian IV., at menigheden i Hillerød kaldte en egen præst og udnævnte samtidig denne til slotspræst; først 1621 opførtes en kirke (p. 638). Den stod imidlertid kun til november 1624, da den ødelagdes af stormen, og foråret 1625 indrettedes et kirkerum i slotsstalden »Sparepenge«³ (p. 640); fra 1629—30 fik menigheden Christian IV.s tilladelse til at benytte slotskirken, idet forskellige planer om genopførelse af den ødelagte kirke ikke blev realiseret (p. 640). 1650 var der på kirkegården opført en lille bygning, et såkaldt *kapel* (p. 641).

Hillerøds ældste *kirkegård* blev anlagt samtidig med den første kirke 1621, og selv om kirken forsvandt tre år senere, forblev kirkegården i brug til 1804; 1830 blev den helt nedlagt, fortrængt af rådhus og torv. Endnu 1799⁴ havde man planer om at udvide den, men de blev opgivet, og året efter⁵ indhegnedes en ny kirkegård på *Vibekevang*, mens man 1802 gik i gang med forberedelser til *Nyhuse* kirkegård. Disse to kirkegårde, som stadig er i brug, beskrives efter Slotskirken (Lyng-Frederiksborg hrd.).

Den forsvundne kirkegård havde plads i vejgaflen mellem Helsingørgade-Kannikegade, jfr. Resens plan (fig. 1). Mod øst lå 1622 Johan Bøgvads gård og den »gamle« præstegård, den sidste med indgang fra Østergade. I skødet på Bøgvads ejendom nævnes kirkeporten [i syd]⁶, og i kirkeregnskaberne 1633—34 den nye store port og den anden port (samt den nedre låge), hvilket formentlig vil sige, at kirkegården i de mellemliggende år havde fået en ny, muret indgang, der antagelig førte til Helsingørgade. Ved 1700'ernes begyndelse var kirkegården i syd og nord hegnet med hvidtet, teglhængt kampestensmur, men før den tid var en del af indhegningen muligvis kun markstensdiger. Mod de to gårde i øst var der et plankeværk⁵.

Klokketårne og andre bygninger på kirkegården. Da den 1621 opførte kirke blæste omkuld 1624, blev klokketårnet stående (p. 640), men også her må kva-

liteten have været ringe, for 1637 afløstes det af en klokkestabel og 1662—63 af et nyt klokketårn, der blev nedrevet allerede 20 år senere. Derpå rejstes et tårn af udmuret bindingsværk med to kobberfløje og tre klokker; dette blev Hillerøds fjerde og vistnok sidste klokketårn på den gamle kirkegård. Den onde skæbne i form af dårligt håndværk, som hvilede over Hillerødboernes forsøg på at få en egen kirke, prægede også dette tårn. Året efter dets opførelse gennemgik det en stor reparation; 1709 fulgte en ny og 1717 en opretning⁵, til hvilken stenene synes taget fra »kirkegrundvoldene«⁷. 1765 var det faldefærdigt.

Om andre bygninger på kirkegården sml. kirkegårdskapel p. 641.

Forholdene omkring de Hillerød'ske kirkebygninger kan næsten ikke skildres kortere eller kraftigere, end Henrik Gerner i sidste del af 1600-tallet har gjort det i sin utrykte »Den Vidt-berømte Friderichsborgs Beskrivelse«⁸:

**»Som Slottet var i Værk, han (kongen) lod en kirke sætte
i Hillerød, at Folk ej skulde Gud forgjætte;
men den om to Aars tid⁹ omblæste meget brat,
da Stormen Skade stor forvoldt' St. Karens Nat.
Da lod Kong Christian paany en Grundvold lægge;
men endnu intet blev fuldkommen ud af begge:
Den første blæstes om, den anden blev ej bygt,
saa bliver meget godt ved onde Hænder stygt.
Vel er der ofte gjort Undsætning til en Kirke,
og Penge samled ind, det kan dog intet virke;
thi faa her mindes kan, som det vel Kirken men',
derfor er Bygningen saa langsom, tung og sen.
Nu Kirken borte var og Slottet ikke færdig,
da fandtes intet Hus til Herrens Dyrkning værdig;
man måtte i en Stald behjælpe sig i Nød,
til Slottet færdigt blev, og Kongen andet bød.«**

Vinteren 1619—20 tog man fat på kirkebyggeriet, og 23. marts 1620 hævdede voldmester Jørgen Jensen betaling for at have »forlignet og udjævnet et bjerg i Hillerød, som kirken skal stå på«; i august opmuredes grunden til kirkens fodstykke under tilsyn af bygmester Jørgen Friborg. Samtidig var tømmermand og indvåner i København, Galne (Galde) Troels, i færd med at omhugge et boldhus til »en kirke, som kommer at stande ved Frederiksborg«; betalingen for ændringen af boldhuset, der var tilhugget i Tønsberg len, modtog Troels 26. juni 1620, og derefter rejste han huset på den murede grund. Februar 1621 gav kongen besked om, at den mand i København, der havde forstand på at forblænde tømmerhuse, skulle bese kirken, og 9. marts sluttedes der på kongens vegne kontrakt med to murmestre fra Amsterdam, Dirch og Thønnes Peitersen Müller, om formuringen. De fik deres betaling i november samme år, og ved samme tid modtog to tømmermænd i Hillerød, Jacob Karker og Jochum Westfalen, et

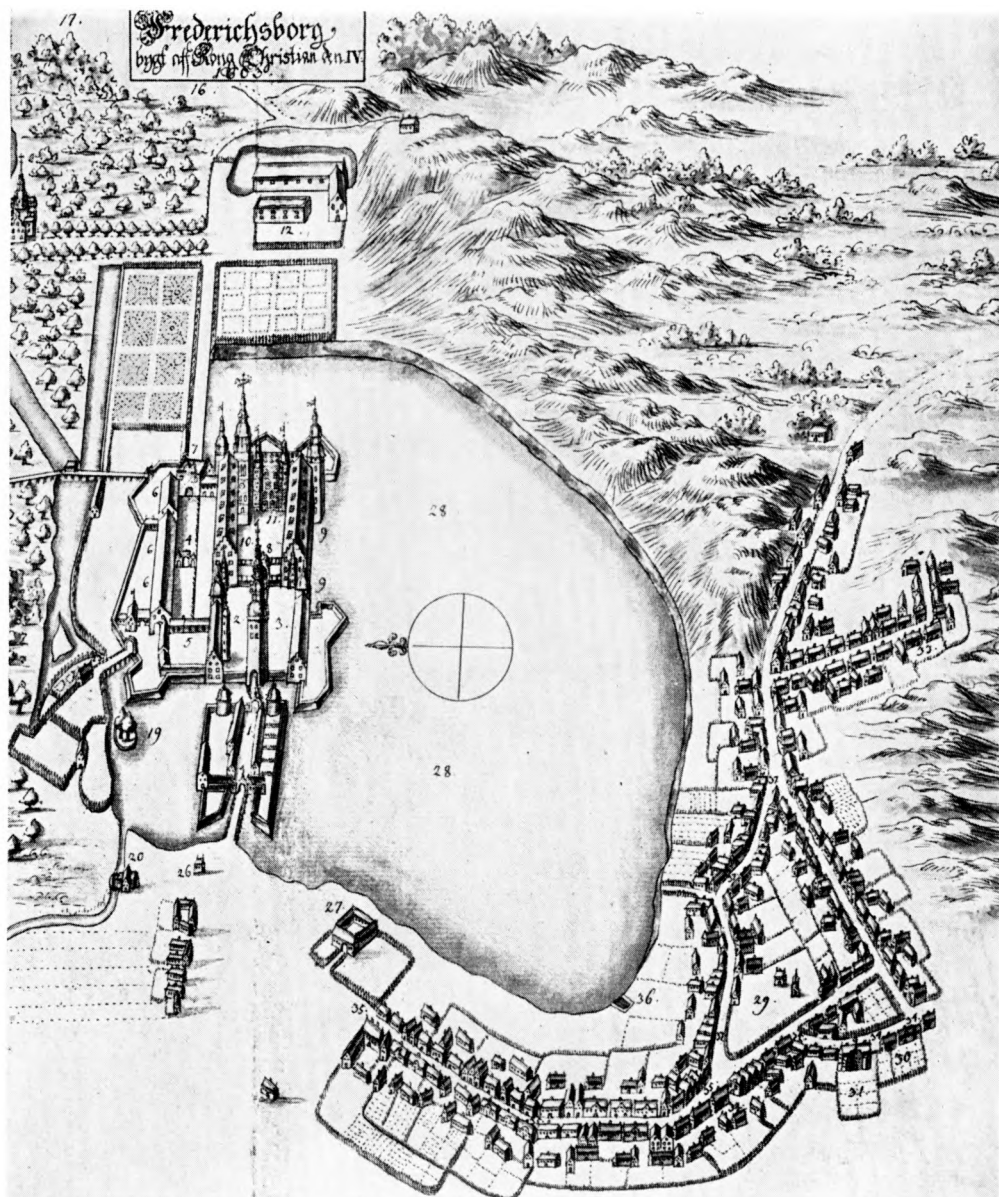

Fig. 1. Hillerød, efter Resens Atlas o. 1670. 10. Slotsskoven. 12. Sparepenge. 33. Hillerød hospital. 29. Byens kirkegård med klokketårn og kapel.

ret stort beløb for arbejde på kirken. Det var fordelt på tre poster: lægning af taget, 12 bjælker til et pulpitur og noget ved kordøren samt opretning af kirken (bindingsværkskonstruktionen), »som havde over given sig til den ene side« og »forbundet« den med nye bånd. Dette tømrerarbejde, der må være udført inden muremestrene gik i gang, er det første hårde vidne mod kvaliteten i

det arbejde, Troels havde udført, det andet var kirkens omblæsning S. Karens nat (25. november) 1624.

Ud fra den nævnte kontrakt og afregningerne med håndværkerne kan man danne sig et billede af kirken. Det har været en langhusbygning, af bindingsværk, 34 fag lang og 8 bred ved den hele [øst]gavl; hvert fag var 5 tavl højt og udmuringen 1½ sten tyk. Midt på vestgavlen var der planlagt et muret tårn, 8 alen i kvadrat og 28 alen højt, men senere fortingede man i stedet om en pille ved gavlen, af 5 alens bredde, 2 alens fremspring og en så stor højde over taget, at to klokker kunne have deres fulde udsving. Denne klokkebærende pille, der altid senere kaldes *kirketårnet*, var tækket med bly, langhuset med tegl. Østgavlen var tilsyneladende udført i fuld mur og afsluttet med en kam, som var dækket med stenhuggerarbejde udført af de hollandske stenhuggere, der havde været med til at opsætte galleriet på slottet. En tilsvarende, færdighugget stenafdækning til vestgavlen blev — formentlig på grund af ændringen i tårnplanerne — først opsat senere. Muligvis var der på tagryggen over kirken en lille *tagrytter*; kort efter 9. maj 1624 blev der i hvert fald betalt for en kæde til den liden klokke i »spidsen«, som gik gennem hvælvingen. Der kan muligvis i stedet være tale om »spidsen« over tårnpillen, og »hvælvingen« kan være betegnelse for en muret bue eller arkade, som har udgjort en del af tårnpillen¹⁰.

Det *indre*, hvor koret var udskilt ved et gitter, havde murstensgulv, pudsede vægge og — såfremt den netop givne oplysning går på en tagrytter — en hvælvet overdækning af træ.

Da kirken blæste om 25. november, blev, som nævnt, »tårnet« stående, og på kirkegården rejstes der et lille *skur* til præsten at stå i (formodentlig til begravelser). Menigheden fik midlertidigt overladt *stalden på Sparepenge*, hvor der i løbet af foråret 1625 blev indrettet et kirkerum; murmestre lagde altergulv og pudsede vægge, glarmesteren indsatte 11 vinduer, og tre tømrere fik betaling for »bænke og rækker«. Her blev menigheden kun til 1629, da den fik adgang til slotskirken, et privilegium, der stadfæstedes ved kongens befaling til lensmanden om at »ordinere enhver [borger i Hillerød] efter sin Condition og Vilkaar Stolestader i [slots]kirken«.

Men tanken om en selvstændig kirke for byen var ikke skrinlagt. Sommeren 1629 hentedes kalk i Malmö til Hillerød kirkebygnings behov, og inden 1. maj 1630 havde murmester Jørgen Beber (Bebber, Bewer) muret den nye grund til kirken; materialerne var skænket af kongen, der 25. marts 1630 tilskrev lensmanden Frederik Urne, at der af lenets kirker skulle afkræves penge til arbejds-løn, alter, prædikestol, stole m.m. til kirken i Hillerød, som kongen havde forordnet skulle bygges¹¹. Hermed synes sagen imidlertid at være gået i stå, og det var vel i konsekvens heraf, at kongen 1631 »legaliserede« menighedens adgang til slotskirken.

Der har ikke været udelt tilfredshed med dette forhold, og 1632 lød det: Gud bevæge hans kongelige Majestæt at lade en kirke her opbygge, hvorpå de fattiges blok kunne sættes og i synderlighed og fornemmeligen anden gudstjeneste kunne holdes. Først 1655 kom der atter liv i kirkeplanerne, hvad der sikkert skal ses i sammenhæng med borgernes midlertidige udelukkelse fra slotskirken i anledning af den grasserende pest¹²; for årene 1654—56 nævner kirkeregnskabsbogen perioder på 10—14 uger, hvor gudstjenesterne måtte holdes i skolen⁵. Den 28. februar 1655 befalede Frederik III. bygmester Albertus Mathiesen at gøre overslag til en bykirke og fortinge med arbejdsfolk, så arbejdet kunne sættes i gang; men heller ikke dette førte til noget resultat; de indsamlede penge blev brugt til en ny præstegård 1671, og dermed synes tanken skrinlagt i næsten 300 år.

Kirkegårdskapel. Det har sikkert været de primitive forhold omkring borgernes begravelser, der har samlet dem til at fremskaffe midler til opførelsen på kirkegården af det lerklinede, fem bindingsers hus med bræddeklædte gavle, tegltag og to døre, der omtales i Hillerød kirkebogs regnskaber for 1649—50, hvortil kom 16½ dl. for en prædikestol til samme hus⁵. Dette hus, der åbenbart også har huset ligbårene og materialer til begravelser, og som 1668 kaldtes »det gamle hus på kirkegården« eller »huset, som ligbøerne sættes udi«, lå et andet sted (jfr. fig. 1) end den omblæste kirke, hvorfra man 1717—18 tog mursten, »dobbelte så store og gode« som vor tids, til ringmurens reparation. Det har åbenbart været vaklende 1665, eftersom man da måtte sætte tre støtter mod »kirkehuset«. 1668 »ryddedes« det og blev erstattet af et nyt »ligbørhus«, ophugget og udmuret med tegl, og ligeledes udstyret med prædikestol. 1713—14 fik det »et nyt våbenhus«, også det af udmuret bindingsværk og hængt med tegl⁵. Endnu 1755 omtales »Capellet paa Kirkegaarden«¹³. Hverken det eller dets forgænger har formentlig nogensinde været brugt til den egentlige gudstjeneste, der var henlagt til slotskirken.

Vindfløje. 1629 forgyldte Poul maler fløjen fra det gamle tårn efter to maleres vurdering⁵, og denne fløj har formentlig også siddet på tårnets to efterfølgere. Det fjerde tårn på kirkegården (p. 638) havde to kobberfløje.

INVENTAR

Om det nu forsvundne inventar i *den 1621 opførte kirke* er den vigtigste oplysning, at det (meste af det) oprindeligt har tilhørt Frederik II.s slotskirke, som var blevet nedrevet i århundredets første tiår, og hvorfra det eneste større inventarstykke, der er bevaret, er den klumpede døbefont af træ, som muligvis har haft plads i Hillerød-kirken (jfr. nærmere under slotskirken), samt muligvis et panel fra 1567 (p. 642).

At arkivalierne ikke omtaler altertavlen, behøver ikke at betyde, at der ikke har været nogen. Om det øvrige inventar hedder det hos Victor Hermansen: »Alterbordet var muret, og vistnok i Skibets Vestende var der et Pulpitur . . . Snedkeren Christian Fredemacher, Indvaaner i Hillerød, havde Arbejde med Kirkens Stole og Prædikestol ... iøvrigt har der været en rød Stol med tre Trin og Guldbogstaver paa, det er muligvis den samme, som kaldes Kongens Stol, og som var omhængt med sorte Fløjlstapeter, en Stol ved Alteret, som Skolemesteren stod i, en Kiste, som Kirkens Klæder laa i, en Bogstol med Rygstykke, et Timeglas og et lille sølvforgylt Kompas. I Taarnet hang to Klokker, en lille og en større ...«. Den lille klokke omstøbtes 1658¹⁰; den store er (delvis) bevaret og hænger i rådhusspiret, jfr. nedenfor. Desuden har der måske været en tredje klokke, der muligvis har været anbragt over østpartiet (jfr. p. 640); men først 1682 nævnes tre klokker. 1724 nævnes femklokken⁵. Til inventarets videre skæbne kan henvises til slotspræsten Tileman Willadsens fortegnelse over »Inventar der blev sønderslaget og en Del bortkom og blev aldeles fordærvet og forraadnet, der Hillerøds Kirke nederfaldt«. Til den 1629—30 planlagte kirke, der aldrig blev opført, befalede kongen, som ovenfor nævnt, at lenets kirker bl.a. skulle skyde penge til anskaffelse af alter, prædikestol og stole m.v.¹¹.

* *Panelstykke*, 1567, af umalet fyr, 96 x 157,5 cm, med tre varierende foldeværksfyldinger, der på alle fire sider er omgivet af udladende profillister. Foldeværket ender foroven og forneden i spidse akantusblade; det smalle rammeværk omkring og imellem fyldingerne er glat, men i det øvre smalfelt er der til venstre pyntelige reliefskårne renæssanceversaler, bomærker og årstal: »1567 H (bomærke) N, A (bomærke) I, H (bomærke) S«. Kron- og fodlisten er profilerede, sidelisterne (den ene mangler) skråkantede. Stykket, der 1887 blev afgivet til Nationalmuseet (Inv. nr. D 2359) fra Dansk Folkemuseum, hidrører fra Hillerød og skal stamme fra byens kirke. Hvis dette er rigtigt, kan det være kommet fra Frederik II.s slotskirke på Frederiksborg. Her (og i bykirken) kan det efter sin form have tjent som alterbordsforside (næppe forside fra degnestol).

* *Klokke*, (den store), nu i spiret på Hillerød rådhus, 1621, støbt af Hans Kemmer. Største delen af dens indskrift, med reliefversaler, er borthugget, tilbage står kun: »Anno 1621 Hans Kemmer støbt mich«; på legemet tre laurbærblade. Da klokkerne 1865 blev fremdraget fra byens sprøjtehus, afskrev man indskriften således: »Si Deus pro nobis, quis contra nos («hvis Gud er med os, hvem kan da være mod os«). Anno 1621 støb mich Hans Kemmer«. Desuden nævnes, at der var et krucifiks samt Christian IV.s kronede navne-ciffer og initialerne til hans valgsprog på latin på klokken. Tvm. 70 cm¹⁴.

På den lille *†klokke*, der 1867 blev solgt for metalværdien, 50 rdl., læstes: »Soli Deo Gloria in Excelsis Deo. Otto Powisch, Slotzherre paa Frederichborg.

Me fecit Hans Meyer Anno 1658« (»ære være Gud i det højeste — II. M. gjorde mig år 1658«)¹⁴.

Hvad angår inventaret i *stald-kirken*, der kun var i brug fra 1625—29(31) (jfr. p. 640), vides det, at der 1625 blev opsat »bænke og rækker«, at alterklædet blev udflicket og omhængt, og at en krydsfod forfærdigedes til at sætte døbefonten på, ligesom en ligbåre anskaffedes.

Når der i Hillerød kirkes regnskabs- og kirkebøger efter 1631 omtales inventar, må det være *slotskirkens*. Da man således 1716 overvejede, om man i den »trouble« tid skulle nedtage alteret, for at det ikke skulle falde i svenskernes hænder, er det slotskirkens fine altertavle, der tales om⁵.

Om menigheden havde (medbragt) eget altersølv, vides ikke; fra regnskaberne⁵ kan anføres: 1627 flyede Hans guldsmed kalk og disk. 1650 fik Peder Jacobsen guldsmed betaling for kalk og disk, som blev omstøbt og at forgyldte — vog 60 lod. — 1635 flyede Peder guldsmed sølvkanden, der vog 34 lod; om den meddeles det, at den fandtes »i Slottenns forseglede Inventarium«. — Med hensyn til berettelsessættet blev sygeflasken 1723 repareret af guldsmed Klitgaard, København, og 1735 blev kalk, disk og flaske repareret i Helsingør. — Endelig nævnes en pengeblok. 1735 betales Christian snedker for en egeblok til aftensangspengene, da den gamle var uduelig. Blokken blev beslået og forsynedes med to låse. Nicolay maler anstrøg den.

Angående inventaret i *kapellet på kirkegården*, se p. 641.

KILDER OG HENVISNINGER

¹ Byen indtager såvel i kirkelig som i andre henseender en særstilling blandt danske købstæder. Den har aldrig officielt fået købstadsprivilegier, men er alligevel gennem mere end 300 år regnet for købstad, og bortset fra et par år i 1620'erne har den først 1962 fået en kirke. ²Der henvises i almindelighed til Victor Hermansen: Hillerød Bys Historie indtil 1864, i Hillerødbogen, 1948, samt H. D. Schepele: Hillerøds kirker gennem tiderne, i Kultur og folkeminder XV, 3-38, udgivet af Nordsjællands museumsforening 1963, og de hos begge anførte kilder. ³ Kgl. Bibl. Kallske samling 48, fol. E. J. Jessens saml. til Frederiksborg og Kronborg amters beskrivelse [1743ff.]. ⁴ LA. Frederiksborg og Kronborg amter. Breve og dokumenter vedr. kgl. kirker og skoler 1799—1800. ⁵ LA. Kirkeinspektionens arkiv. Hillerød kirkes rgsk.bøger 1624—1817. Jan Steenbergs udskrifter af regnskabsbøgerne 1624—74 har været stillet til rådighed for redaktionen. ⁶ Jan Steenberg: Vange, Veje og Huse, i Hillerødbogen p. 369. ⁷ Må referere til sylden fra 1620 og fra 1630. ⁸ Jfr. Gigas: Katalog I, 161; de citerede vers er trykt i Mester Anders Christensen Arrebo Levnet og Skrifter, ved Holger Fr. Rordam I, 1857, p. 64f. ⁹ Jfr. Hillerødbogen p. 511 note 63. ¹⁰ Se i øvrigt Hermansens note 57 i Hillerødbogen. ¹¹ Kanc-Brevb. og Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve II, 257 noten. ¹² O. C. Andersen: Det gamle Hillerød, i ÅrbFrborg. 1939, p. 154. ¹³ NM. Hans de Hoffman: Siellands Sogners Beskrivelse 1755—73. Tom 1. ¹⁴ Illustreret Tidende VI, nr. 300, 1865, og Gribsø: Kirkeklokker, i ÅrbFrborg 1934, p. 82.